

Vem är det som tror i kyrkan?

Kan Svenska kyrkan på en gång förbli en offentlig samhällsinstitution och ett kristet trossamfund? Jag betvivlar det och därför är jag skeptisk mot fortsatt statskyrkosystem, skriver lektor Erik Petrén. Han finner kyrkan stå i valet mellan avstatligande och avkristning. Andra har en annan och för statskyrkosystemet mera optimistisk bedömning. Det är i sin ordning att man utifrån olika erfarenheter bedömer framtidsutsikter olika. Men det man borde kunna vara överens om, menar artikel förf., är att frågan om Svenska kyrkans möjligheter att förbli ett kristet trossamfund inte får tappas bort i debatten om dess framtida ställning i samhället.

I 1951 års religionsfrihetslag definieras Svenska kyrkan som ett trossamfund. Men fungerar denna kyrka i sitt dagliga liv verkligen som en gemenskap kring en tro?

Problemet tycks inte ligga i folkkyrkoväsendet som sådant. På andra håll i världen finns nationalkyrkor som har kunnat förbli bekännelsekyrkor även utan den stimulans för det konfessionella medvetandet som en konkurrerande kyrka inom synhåll utgör. Det tycks inte ligga i stats- eller kommunalkyrkosystemet heller. Också sådant fungerar på sina håll utan att sudda ut kyrkans ideologiska profil.

Ändå är det tydligt att båda ingår som viktiga led i det typiskt svenska sättet att se på kyrkan. Detta skulle jag vilja karakterisera med två satser, ur vilka jag sluter en tredje.

1. Kyrkan är i vårt land en offentlig angelägenhet. Det gäller rikskyrkan, som styrs från utbildningsdepartementets kyrkobyrå, men också den lokala kyrkliga kommunen som alltmer anpassas efter den borgerliga. Under de snart tjugo åren sedan religionsfrihetslagen kom till har tendensen snarast förstärkts, och det beror inte bara på de nya lagar som stiftats, t. ex. församlingsstyrelselagen av år 1962. Svåråtkomligt och ovägbart men likväl betydelsefullt torde det inflytande ha varit som utövas av den sk demokratiska folkkyrkotanken. Säkert har den bidragit till att sprida föreställningen om kyrkan som bara en sida – gärna den ideella – av det demokratiska svenska samhället.

2. Samtidigt har allt vad tro och över-

tygelse heter blivit individens privatsak. Inte ens bland radikala religionskritiker hör det numera till god ton att nedvärdera eller avhåna någon bara därför att han har en religiös tro. Man har accepterat att somliga har det. Det är deras privata angelägenhet och privatlivet respekteras. Respekten för individens integritet visar sig å andra sidan bl a i en tilltagande obenägenhet att lära barn be till Gud. Vad skolor och daghem beträffar har saken diskuterats offentligt och i en del fall har formliga förbud utfärdats. Intressantare är att även många föräldrar, som för egen del bevarat vissa kristna vanor, uppenbarligen inte anser sig ha »rätt att tvinga på» barnen ett religiöst handlingsmönster.

Detta är bara några antydningar. Det kan alltid diskuteras hur långt en tanke har slagit igenom i den allmänna opinionen. Men att tendensen går i den riktning jag här antytt tror jag är obestridligt. Och kommer alltså till slutsatsen:

3. Om kyrkan är en offentlig angelägenhet och tron en privat, då hör de till skilda sfärer och kan egentligen inte ha med varandra att göra. Där detta synsätt drivs någorlunda konsekvent betyder det bl a att kyrkan som kyrka inte kan ha någon tro. Den enda tro som finns och kan finnas är enskilda människors. Kyrkan är en funktion av samhället och samhället tror ingenting. På sin höjd kan man göra en sammanställning av de aktiva kyrkomedlemmarnas individuella övertygelser och så få fram en opinion inom kyrkan.

Att politiker, även kyrkokommunalt

verksamma sådana, tänker ungefär så här är rätt naturligt. Men mycket tyder på att sådana synsätt breder ut sig också bland dem som har sin väsentliga kontakt med kyrkan som mer eller mindre regelbundna gudstjänstbesökare. Många går i kyrkan inte för att tillsammans med andra bekänna en gemensam tro – vad de andra tror kan och bör man inte veta något om – utan för att få en miljö, i vilken man kan vårda sitt personliga trosliv. På ett sätt var det väl så redan under enhetskyrkans tid – när det bara fanns en kyrka att gå till, fick den bli ram åt alla möjliga sorters religiositet. Men trons privatisering har sannolikt ytterligare accentuerat detta drag i svenskt kyrkoliv.

Toleransen

Kanske kan man här finna ett stycke av förklaringen till att gudstjänstlivet i Svenska kyrkan i stort sett har kunnat fortgå ostört, trots att de inomkyrkliga meningsmotsättningarna på andra punkter brutit fram i öppen konflikt. Människor har suttit bredvid varandra och hämtat uppbyggelse var för sin tro ur ett skeende som bara skenbart eller bara delvis varit gemensamt. På många håll har toleransen, alltjämt i det heliga privatlivets namn, utsträckts till sådana synliga uttryck för en individuell trosövertygelse som knäfall och korstecken. Toleransen gäller också predikanten. Hans rätt att säga sin mening respekteras lika självklart som åhöraren håller på sin rätt att ha sin egen mening enligt den demokratiska jämlikhetsprincipen »en ann är så god som en

ann». Visst finns det fortfarande gudstjänstbesökare och t o m församlingar som av predikan väntar ett auktoritativt vägledande ord i trons angelägenheter. Men i stort sett har vi fått behålla predikstolens frihet till priset av dess auktoritet. För egen del sörjer jag inte förlusten. Det kan vara lika bra att evangeliet, där det förkunnas, får verka enbart i kraft av sin egen inneboende makt utan stöd av någon utvärtes auktoritet.

Men toleransen har sina gränser. När övertygelser börjar ta sig uttryck som berör kyrkolivets organisatoriska yttersida, är den inte längre självklar. Låt oss t ex se på stridigheterna om vissa kollekter. Utgångspunkten är tanken att kollekten är en integrerande del av själva gudstjänsten och att kollektändamålet inte kan strida mot den tro som gudstjänsten gestaltar. Problemet uppstår som bekant när en präst inte bara har övertygelsen att ett visst kollektändamål är oförenligt med kyrkans rätta tro utan handlar efter den och som ansvarig ledare för gudstjänsten vägrar att i denna ta upp kollekten. Att handlingssättet möts med häftiga reaktioner är inte så märkvärdigt. Det intressanta är att reaktionerna ofta inte gäller prästens ståndpunkt i och för sig, även om man tar skarpt avstånd från den. Han får ha vilken åsikt han vill, menar man, bara han håller den för sig själv. Vad som upprör människor är att en bestämd övertygelse gör anspråk på att få påverka gudstjänstens utformning. »Kollekten är ju påbjuden» säger man som om därmed alla problem vore ur världen. Att åberopa

en trosståndpunkt mot ett påbud från överheten tycks av reaktionens häftighet att döma betraktas som liktydigt med att vilja kasta hela den lagliga ordningen över ända. Och det kan ju naturligtvis inte tolereras. Ännu intressantare är att om en diskussion i ämnet alls tas upp, görs det nästan alltid utifrån frågan vilka dispenser hänsyn till en enskild tjänsteinnehavares personliga övertygelse kan motivera. Frågorna om kyrkans tro, vilken den skulle vara och vilket uttryck den skulle ta sig, berörs inte, vare sig det nu beror på att de saknar intresse eller på att de anses alltför brännbara.

Två attityder

Genomsnittssvenskens inställning till sin, dvs hela folkets kyrka, präglas av två helt olika men inte oförenliga attityder. Å ena sidan hävdar han absolut och oeftergivligt sin personliga integritet i trosfrågor. »Jag har min tro för mig» kan han säga, och det är så sant, även om hans tro skulle vara praktiskt taget likadan som den tro de allra flesta i hans omgivning går omkring med, också de var och en för sig. Å andra sidan gör han, även om han är kyrkligt aktiv, inget anspråk på att hans personliga uppfattning skall på något sätt slå igenom i det gemensamma gudstjänstlivet. Som den lojale medborgare han är accepterar han de förändringar i den kyrkliga organisationen som överheten beslutar om, medan han samtidigt som kyrkomedlem förblir obegränsat konservativ i liturgiska frågor.

Kyrkfolk är väl alltid konservativt när

det gäller gudstjänstens form. När så mycket förändras både på arbetsplatserna och i gatubilden, är det skönt, om det är sig likt någonstans. Men när svenskt kyrkfolk i gemen är så påfallande lojalt mot alla påbud uppifrån och så obenäget att ta initiativ, är det bestämt inte bara vanlig konservatism, inte heller bara en eftersläpning från den maktägande överhetskyrkans dagar. Har det inte också något att göra med kyrkosynen – eller snarare bristen på kyrkosyn?

Att den liturgiska försöksverksamhet, som lanserades under 1969, på flera sätt var illa genomtänkt har väl många nu kommit underfund med. Här är inte platsen att gå in på en sakgranskning av de publicerade försöksordningarna, utan jag skall bara fråga vilka föreställningar man gjort sig om det meniga kyrkfolkets roll i försöken. Har man tänkt sig att församlingarna skall göra något annat än foga sig i de nya ordningarna? Lite motvilligt i början kanske, men lojalt, mot den lokala myndigheten, präst och kyrkoråd, och mot de centrala, domkapitlet och K Maj:ts handboks-kommitté? Har man alls tänkt sig att människor skulle komma i gång med att självständigt och aktivt begrunda den gemensamma gudstjänsten som uttryck för en gemensam tro? Hur skulle det gå till – här finns ju bl a en djupt rotad och ofta överdriven respekt för fackmännen att övervinna. I kyrkoråden har man länge avvisat den sortens frågor med argument av typen »Här skall vi väl syssla med praktiska frågor och inte med teologi», och många präster har i

stillhet varit tillfreds med det. Redan församlingsstyrelselagen ålägger emellertid kyrkorådet att bekymra sig om hur människor skall få del av och sedan växa vidare i den kristna tron – hur man kommer till tro och genom den till himlen är ju också en »praktisk fråga». I försöksförsamlingarna är nu kyrkorådet direkt inkopplat på frågan hur gudstjänsten skall utformas för att bäst tjäna trons liv i församlingen.

Teologisk insikt har alltför länge varit en specialitet bara för präster. Den liturgiska försöksverksamheten ger nu de förtroendevalda lekmännen ett sällsynt gynnsamt tillfälle att öva och stärka sitt medvetande 1) om att kyrkan som kyrka har en tro, 2) om denna tros innehåll, 3) om att gudstjänsten tjänar och uttrycker denna kyrkans tro. Prästernas syn på gudstjänsten behöver kompletteras med en aktiv medvetenhet ur kyrkbänkens och altarringens synvinkel, som inte bara ser till den enskildes trosliv utan till kyrkans och församlingens. Komplettering betyder här just – komplettering. Tanken på mer teologiskt aktiva lekmän har ibland förbundits med den bisarra föreställningen om en inneboende motsättning mellan fackteologernas tro och lekmännens och med programmet att de senare vid lämpliga tillfällen skulle votera ner de förra. Men tron är ju en, »en gång för alla» given åt hela Kyrkan.

Tröghet

Därmed är vi inne på den andra stora fråga som just nu aktualiserar behovet av

en vidgad medvetenhet i allt som gäller kyrkans tro. Också inför ekumeniken, i synnerhet inför de närgångna frågorna om något skall hända lokalt, reagerar nämligen de flesta kyrkoförsamlingar med en påfallande tröghet och brist på vilja.

De förhoppningar om en ekumenisk väckelse över landet, som spanns kring världskyrkomötet i Uppsala 1968, har ju i stort sett svikits. Några studiecirkel har kommit i gång. I vissa studentgrupper har en entusiasm förmärkts, vars innebörd, varaktighet och konsekvenser dock är långt ifrån entydiga. Ett par frikyrkoledare har gjort en ny ansträngning för att åter få i gång ett avstannat samtal mellan samsfundsledningar. Men församlingsmedlemmar i gemen tycks vara helt ointresserade av varje projekt som kunde innebära att man för enhetens skull började rucka på församlingslivets ordinarie rutiner.

En sådan tröghet har naturligtvis många orsaker. Det finns i Svenska kyrkan liksom inom frikyrkligheten riktningar som är principiellt skeptiska mot all ekumenik, därför att de menar att en kyrka som förvaltar den rätta tron inte skall ha något samröre med villolärare. Men jag har inget intryck av att frånvaron av lokala ekumeniska initiativ i allmänhet bottnar i ett sådant nit för den rätta tron. Är det inte snarare tvärtom? Om det bara är individer som tror, då är gemenskap i tron en privatsak dem emellan. Samsfundens uppgift i ekumeniken reduceras till att bereda medlemmarna tillfällen att råkas och känna gemenskap. Ekumenisk aktivitet blir lika med alliansgudstjänster,

från vilka människor återvänder var till sina församlingar och lever vidare i dem som om ingenting hänt. Vilket det ju heller inte har. Även de på senare tid så omtalade gemensamma nattvardsgångarna tjänar ju mer till att dölja skillnaderna än till att verkligen överbrygga dem och är därigenom snarast ägnade att konservera den föråldrade samsfundsstrukturen i svensk kristenhet.

Allt ekumeniskt arbete värt namnet växer ur övertygelsen att den ena kristna tro, som »en gång för alla» gavs åt Kyrkan, alltså är de olika kyrkosamsfundens tro, fast de kommit att utforma den på olika sätt. Ekumenikens centrala uppgift måste vara att få kyrkorna att gemensamt söka sig mot den tro som är deras gemensamma grund.

Har de iakttagelser jag här redovisat och de reflexioner jag gjort alls någon giltighet, ställer de en allvarlig fråga: kan Svenska kyrkan på en gång förbli en ofentlig samhällsinstitution och ett kristet trossamsfund? Jag betvivlar det, och därför är jag skeptisk mot fortsatt statskyrkosystem. Tillspetsat uttryckt finner jag kyrkan stå i valet mellan avstatligande och avkristning. Andra har här en annan och för statskyrkosystemet mer optimistisk bedömning. Det är i sin ordning att man utifrån olika erfarenheter bedömer framtidsutsikter olika. Men det man borde kunna vara överens om är att frågan om Svenska kyrkans möjligheter att förbli ett kristet trossamsfund inte får tappas bort i debatten om dess framtida ställning i samhället.